

I M M A N U E L   K A N T (1 7 2 4 - 1 8 0 4)
!!

Hänen tieto-opillinen,
eettinen ja
uskonnonfilosofiensa
lyhennetyssä muodossa

IMMANUEL KANT (1724-1804)

Kantin filosofian pääkysymys oli: "Mikä on ihminen?" Tämän kysymyksen hän hajotti kolmeen erilliseen alakysymykseen: 1) "Mikä ihminen voi tietää?", 2) "Mikä ihmisen pitää tehdä?", 3) "Mikä ihminen saa toivoa?". Ensimmäiseen kysymykseen vastaa tieto-oppi, toiseen etiikka ja kolmas johdattaa uskonnonfilosofiaan.

Kant kuului filosofeihin, jotka koettivat sovittaa toisiinsa ranskalaisen rationalismin ja englantilaisen empirismin. Rationalismilla tarkoitetaan järkeisoppia eli filosofista suuntausta, jonka kannattajat arvelivat järjen avulla saavutettavan ehdotonta tietoa. Empirismi taas puolestaan korostaa kokeilun ja kokemuksen merkitystä.

Kant kuului leibnizwolffilaiseen koulukuntaan, joka oli verraten tunnettu tuohon aikaan. Suuntauksen erikoispiirteitä ei liene tässä yhteydessä aiheellista käsitellä.

Kantin filosofisessa kehityksessä voidaan erottaa kaksi kautta: esikriittillinen (tai -kriittinen, kuten nykyisin sanotaan) ja kriittillinen. Esikriittillisen kauden aikana hän piti mahdollisena saavuttaa järjen avulla, siis rationaalisesti, tietoa tosiolevaisesta l. substanssista. Kriittilliseen kauteen siirtymiseen vaikutti John L o c k e n empirismi, jonka mukaan substansseista ei ihminen voi tietää mitään, ja H u m e , joka kielsi substanssien olemassaolon tyystin.

Kant hyväksyi englantilaisten empiristien väitteen kokemuksen olemisesta tiedon alkuperä, mutta halusi lisätä, että aistehimme tuleva kokemus ei yksin riitä selittämään tiedon syntyä. Esimerkiksi matemaattinen tieto on yleispätevä, välttämätöntä tietoa, mikä merkitsee, että hengessämme on yleispäteviä aineksia. Yleispätevä tieto on tietoa a priori (lat., ennen kokemusta), ja kokemuksesta saatava tieto on tietoa a posteriori (lat., kokemuksen jälkeen). Esimerkkitapaus valaissee asiaa. Emme voi varmasti sanoa a priori, saammeko jätelöautomaatista jätelön vai emmekö, sillä joku on saattanut riistää sen lokerosta väkivalloin. Sen sijaan saamme tämän tiedon a posteriori, kokemuksen jälkeen, jolloin tosin jo olemme haaskanneet 70 penniä kuin kaivoon heittäen. A priori tiedämme, että jätelöautomaatti sijaitsee koulun taka-

oven läheisyydessä ja että se on siellä (luultavasti) tälläkin hetkellä, ellei sitä ole viety pois rikollisten henkien aikaansaamien ilkitöiden vuoksi. Aika, paikka ja syy l. kausaliteetti ovat siis ymmärryksemme apriorisia muotoja, sillä saammehan kokemuksemme jäteläbautomatin toiminnasta määrättyinä aikana ja määrättyssä paikassa.

Erilaisia ymmärryksen muotoja Kant erottaa 12 ja nimittää niitä kategorioiksi. Niiden avulla pystymme määrittämään kaiken, minkä havaitsemme. Kategoriat jakautuvat neljään ryhmään seuraavasti:

I KVANTITEETTI	1) ykseys
	2) moninaisuus
	3) kokonaisuus
II KVALITEETTI	4) todellisuus
	5) negaatio
	6) rajoitus
III SUHDE	7) substanssi-aksidenssi l. olio-ominaisuus
	8) syy-vaikutus
	9) vuorovaikutus
IV MODALITEETTI	10) mahdollinen-mahdoton
1. VARMUUS	11) oleva-ei oleva
	12) välttämätön-satunnainen

Kant yhtyi nyttemmin Locken väitteeseen, ettemme voi tietää mitään substansseista, niistä olioista, jotka "kannattavat" aistimiamme kvaliteetteja. Kant nimittää substansseja "olioiksi sinänsä". Hänellä on kaksi maailmaa: ilmiö- eli fenomenaalinen maailma, joka on kokemuksemme kohteena, ja olioiden (kr. noumena) eli noumenaalinen maailma, josta emme siis voi mitään tietää.

Kantin käsitystä todellisuuden ja tiedon välisestä suhteesta voidaan havainnollistaa seuraavasti: Katselemme jotain objektia silmälasit silmiemme edessä. Linssit ovat värilliset ja epätauiset, jolloin näemme esineen (todellisuuden) väristyneenä ja vääristyneenä. Katselemamme esine vastaa oliota sinänsä l. substanssia ja linssit henkemme apriorisia aineksia.

Kantin tiedonkäsityksessä hylätään dogmatismi, joka opettaa, että todellisuus on sellaista, kuin aistimme sen osoittavat olevan. Dogmatiikan vastakohta on skeptismi. Skeptisistä Kant pysyi erossa, lukuunottamatta sitä, että hän kieltää mahdollisuuden saada tietoa olioista sinänsä. Ilmiömaailman tiedostaminen sensijaan on täysin mahdollista. Esim. fysiikka sisältää tietoa aineellisista kappaleista, ja tämä tieto on varmaa ja yleispätevää. Kant pyrki vetämään selvän rajan sille, mitä voimme tietää ja mitä emme. Tämän tiedonkäsityksensä hän risti kritisismiksi, ja se, kuten skeptismin, on dogmatiikan vastakohta. Kantin tieto-opillinen pääteos oli "Puhtaan järjen kritiikki". Hän aiheutti tiedonkäsityksessä kopernikaanisen vallankumouksen korostamalla ihmisen hengen osuutta tieto-opissa.

Tieto-opin ongelmia voidaan myös ratkaista analyttisten ja syntettisten arvostelmien tietä.

Analyttisillä arvostelmilla Kant tarkoitti arvostelmia, jotka

eivät laajenna tietopiiriämme, vaan selittävät käsitteltä; joissa predikaatti on subjektin osana. Nämä väittämät perustuvat konfliktin 1. ristiriidan (lat. conflictio) lakiin. Esimerkiksi lauseelle "tasasivuinen kolmio on kolmio" antiteesinä on lause "tasasivuinen kolmio ei ole kolmio", joka on selvässä ristiriidassa kolmion käsitteen kanssa.

Lause "tämän puun omenat ovat happamia" on synteettinen arvostelma. Tarvitsemme kokemusta tästä asiasta voidaksemme lausua pätevästi tämän arvostelman, joka ei kuitenkaan ole yleispätevä, sillä jonakin kesänä saatamme huomata, että puun kaikki pomenat eivät olekaan happamia. Synteettinen arvostelma on a posteriori -tyyppiä.

Matemaattiset arvostelmat ovat Kantin mielestä apriorisia synteettisiä arvostelmia. Apriorisia ne ovat, koska ne ovat yleispäteviä, ja synteettisiä, koska ne laajentavat tietoaamme.

0 0 0

Eettinen ajattelu ennen Kantia kulki kahta linjaa; eudaimonistista linjaa ja kristinuskon jumalaperustaista linjaa. Eudaimonistinen linja oli peräisin antiikin Kreikasta ja korosti maailmallisen onnen, eudaimonian, saavuttamista ihmisen päämääränä. Kristinuskon linjan perustana oli ja on edelleen ja tulee olemaan Jumalan ilmoitus hyvästä ja pahasta. Ihmisen on toimittava siveellisesti, Jumalan tahdon mukaan, välttääksensä rangaistuksen. Kant hylkäsi jyrkästi molemmat linjat. Hän pitki siveellisyyden yksinomaisena ytimenä velvollisuutta. Hän ei hyväksy ajatusta, jonka mukaan siveellinen toiminta johtuisi rangaistuksen pelosta tai palkinnon tavoittelusta. Siveellinen voi siis olla vain sellainen teko, joka tehdään vain siveellisyyden velvollisuuden vuoksi. Kant nimitti periaatettaan siveellisyyden autonomiaksi.

Oleellisena osana Kantin eettiseen ajatteluun kuuluu oppi velvollisuuksien täyttämisestä seurauksista välittämättä. Tämä niveltyy siveellisyyden autonomiaan ja on nimitetty kategoriseksi tai absoluuttiseksi imperatiiviksi. Kategorisen imperatiivin mukaan kauppias, joka on rehellinen oman etunsa tähden, ei ole siveellinen. Henkilö, joka on ystävällinen hyvänsuovan virikkeen tähden, ei ole siveellinen. Kant hylkäsi siis altruistiset (toisiin ihmisiin kohdistuvat hyvät ja säälivät) ja utilitaristiset (oman edun ajatteluun pyrkivät) tunteet siveellisyyden virikkeenä. Siveellisyyden täytyy rakentua yksinomaan moraalilain kunnioittamiselle ja sen mukaan toimimiselle. Kant perustelee tätä pyyteetöntä periaatetta mm. seuraavalla tavalla: Me näemme hähdessä olevan ihmisen. Jos me tunnemme häntä kohtaan sääliä tai muunkaltaista sympatiaa, me autamme häntä, mutta jos emme tunne, emme auta häntä. Hän siis mahdollisesti jäisi vaille apua, mikäli toimisimme

tunteidemme motivoimina. (Kant lienee käsittänyt kristinuskon etiikan ja kristinuskon yleensäkin jossain määrin vähän, sillä eihän kristinuskon oppeihin kuulu tunteiden mukainen toiminta, vaan usko ja kunnioitus Jumalaan, ja Jumalan määräyksien noudattaminen Pyhän Hengen johdatuksen avulla.) Siveyskäskyn ehdottomuus ja teon siveys ovat kiistattomat silloinkin, kun esim. sairaalle annettu lääke johtaa kuolemaan, mikäli lääkitysikä on toiminut tietämättömänä lääkkeen vaikutuksesta potilaan tilan huononemiseen. Kant sanoo: "Maailmassa eikä yleensä muualla, sen ulkopuolella, ei ole mahdollista ajatella mitään muuta, mitä voitaisiin pitää hyvänä ilman rajoitusta, kuin yksin hyvä tahto." Vastaavasti pahana ei voida pitää mitään muuta kuin paha tahto. Kantin etiikka on siis mielialaetiikka. (Sitaatin kieliasu ei ole täsmällisesti alkuperäisen kaltainen, mutta sen kielivirheet on säilytetty ennallaan.)

Kategorisen imperatiivin lisäksi Kantilla on myös toinen eettinen pääkriteeri: "Toimi vain sen maksimin (periaatteen) mukaisesti, jonka voit samalla tahtoa tulevan yleiseksi laiksi." Jos rikomme lupauksemme, meidän täytyy hyväksyä lupauksen rikkomisen yleiseksi laiksi, mitä Kantin mielestä ei voi tehdä, koska lupauksen yleinen rikkominen merkittäisi, että lupauksilla ei olisi mitään arvoa. Jos taas joku masentunut ihminen haluaisi tehdä itsemurhan, hän voisi siis toivoa, että kaikki tekisivät itsemurhan, mikä olisi muodollisesti oikeutettua. Kantin maksimi tarjoaa välttämättömän kriteerin, mutta jos tahdomme riittävän kriteerin, on meidän jossain määrin otettava huomioon tekojen vaikutus yleisesti.

Kant esittää myös, että emme saa koskaan pitää ihmistä pelkkänä välikappaleena, koska jokainen ihminen on tarkoituksellisesti sinänsä. Jos tätä tulkitaan ehdottoman tarkasti, voidaan esittää vastaväite: oikeudellinen tuomitseminen olisi mahdotonta, sillä osapuolten edut ovat ristiriidassa, mutta toisaalta kukin osapuolista etuineen on tarkoitus sinänsä ja siis tasa-arvoiset juridisesti. Ketään ei voitaisi tuomita. Periaate voidaan tulkita myös siten, että kaikkien ihmisten tulee olla tasa-arvoisia päätettäessä teoista, jotka koskevat monia ihmisiä. Kantin väittämä luo eettisen pohjan demokratialle.

Kategorisesta imperatiivista Kant johtaa ihmisen vapaan tahdon. Koska ihmisen pitää tehdä jotakin, hänellä täytyy olla myös mahdollisuus täyttää velvollisuutensa, muutenhan käsky olisi mieleton. Kantin mukaan fenomenalisessa l. ilmiömaailmassa kaikki on kausaalilain alaista, mutta ihminen kuuluu myös olioiden sinänsä maailmaan, ja tämän noumenaalisen valtakunnan kansalaisena

ihmisellä on vapaa tahto.

Kriittillisenä kautenaan Kant hylkäsi kaikki rationaaliset, järkeen perustuvat, todistukset Jumalan olemassaolosta. Henkilökohtaisena mielipiteenäni sanon, että se olikin viisasta, sillä kukaan ihminen ei tule Jumalan olemassaoloa järjellä todistamaan, koska Jumalaa ei voi saavuttaa järjellä eikä se ole tarpeellistakaan, sillä uskon merkitys häviöisi tilanteen toisin ollessa. Kant opetti kuitenkin, että "käytöllinen moraalinen järkemme" vaatii, että on olemassa ehdoton oikeudenmukaisuus, joka lopullisesti palkitsee hyvän ja pahan. Koska näin ei näytä tapahtuvan tässä maailmassa, täytyy olla olemassa toinen, kuolemanjälkeinen maailma, jossa näin tapahtuu. Tämä edellyttää tietenkin sellun kuolemattomuutta. Täytyy olla myös oikeudenmukaisuuden toimeenpanija, Jumala. Noudattamalla elämässämme ehdottoman velvollisuuden häntä me lopulta saavutamme myös korkeimman hyvän, onni-
autuuden.

Kant perustelee uskonnon siveellisyyden avulla eikä päinvastoin. Hän myöntää Jumalan olemassaolon rationaalisen todistamisen mahdolliseksi selittäen sen uskon asiaksi.

Immanuel Kant ei ollut ainoastaan filosofi. Estetiikassaan hän pyrkii osoittamaan, että kauneuden elämys perustuu pyyteettömään tunteeseen. Nuorempana hän harrasti luonnontieteitä ja esitti pitkälle kehitettyjä ja aikaansa edellä olleita teorioita maailman synnystä, tähtitaivaan ongelmista ja monesta muusta tiedemiesten mielihäskarruttaneesta probleemasta. Vanhoilla päivillään hän julkaisi teoksen "Ikuiseen rauhaan", joka sisältää suunnitelman "Euroopan yhdysvalloiksi".

*****

Tähtitaivas minun yläpuolellani
ja moraalilaki minun sisässäni.
Immanuel Kant

*****

KIRJALLISUUTTA

Encyclopaedia Fennica / Otavan Iso Tietosanakirja
2. painos, Keuruu 1965 (X osa)

Harva, Urpo: Suuria ajattelijoita
6. painos, Helsinki 1965

Kant, Immanuel: Ikuisen rauhaan

Salomaa, J. E. : Immanuel Kant
1. painos, Porvoo 1965

Sarva, Gunnar (+ ?) ja Niemi, K. V. : Historian oppikirja
lukioluokkia varten, II osa, uusi ja uusi aika
11. painos, Porvoo 1971

Russell, Bertrand: Länsimaisen filosofian historia, jälkimäinen osa
1. painos (?), Porvoo 1967

Ø Ø Ø

Kaikki mahdolliset kieli- ym. virheet luettakoon laatijan kiireen ja siitä aiheutuvan huolimattomuuden viaksi, lukuunottamatta sitaatteja, joita ei ole pyrittykään korjaamaan. Mahdollinen seuraava laitos tulee olemaan stilisoitu.

Ø Ø Ø

KORJAUKSIA

3. tekstisivu, 10. rivi: "...että puun kaikki pmenat..."
pitää olla: "...että puun kaikki omenat..."

Ø Ø Ø